

*Наталія Харів, аспірант кафедри педагогіки
Дрогобицького державного педагогічного університету
ім. І. Я. Франка*

КРАЄЗНАВСТВО ЯК ЗАСІБ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ (1900 – 1939 рр.)

У статті йдеться про те, що основним засобом патріотичного виховання учнів у початковій школі є краєзнавство, яке дає змогу учням опанувати почуттям любові до рідного краю.

Постановка проблеми. Інтеграція України в європейський освітній простір спонукала до змін у сфері освіти і культури. Однією з головних особливостей сучасної освіти постає необхідність посилення загальної культури дітей та молоді і насамперед формування у них патріотизму, що є “проявом особистістю любові до свого народу, поваги до українських традицій, відчуттям своєї належності до України, усвідомлення спільності власної долі з долею Батьківщини” [4, 15]. Важливе значення у цьому процесі відводиться краєзнавству, яке має формувати у дітей установку на процес удосконалення людських здібностей, активності, спрямованої на облагородження внутрішнього світу дитини.

Могутнім і невичерпним джерелом духовності, моральності і культури суспільства є любов до рідного краю, його безцінних багатств, глибока пошана до віковичних традицій свого народу. Високе поняття Вітчизни починається від рідного міста, села, вулиці, від рідного порогу. Воно передається з покоління в покоління з молоком матері, чарівною мелодією народної пісні, поетикою рідної мови. Любов до малої Вітчизни “це те, без чого неможливий справжній патріотизм, ані пов’язана з ним повага до інших народів, до загальнолюдських цінностей та ідеалів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти виховного впливу краєзнавства знайшли відображення у працях вітчизняних (О.В.Духнович, С.Рудницький, С.Ф.Русова, С.Сірополко, К.Д.Ушинський) та зарубіжних педагогів (Д.Локк, Ж.-Ж.Руссо, Й.Песталоцці). Проблеми національного виховання на західноукраїнських землях аналізували П. Біланюк, А. Волошин, М. Галушинський, М. Євшан, О. Маркуш, В. Пачовський, Ф. Повхан, І. Ющшин та ін. Вагому роль краєзнавству у формуванні духовності, громадянських переконань і патріотичних почуттів, високої культури і моралі, відводив В.О.Сухомлинський.

На сучасному етапі дослідження цієї проблеми займаються А.Вихрущ, Т.Завгородня, С.Золотухіна, О.Сухомлинська, М.Чепіль.

Однак використання краєзнавства у навчально-виховному процесі на кожному історичному етапі мало свої особливості. Лише за умов об’єктивного аналізу виховної ролі краєзнавства можна вийти на можливості та перспективи творчого використання історичного досвіду у підвищенні рівня культури молодших школярів.

Мета статті: розкрити педагогічні ідеї українських освітніх діячів міжвоєнної періоду щодо ролі та значення краєзнавства як засобу патріотичного виховання молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Українське краєзнавство, пройшовши нелегкий шлях розвитку, зайняло в сучасному суспільно-політичному житті пріоритетні позиції з духовного вдосконалення, збереження багатовікових культурних традицій, відновлення історичної пам’яті народу, формування національно свідомих громадян незалежної суверенної держави. У розв’язанні цього завдання значне місце належить шкільному краєзнавству і дитячому туризму, які сприяють глибшому засвоєнню учнями основ наук, формуванню у них національних переконань, моральних і естетичних почуттів, фізичному розвитку і загартуванню.

Як свідчить вивчення джерельної бази, українські педагоги міжвоєнного періоду наголошували на тому, що основи краєзнавства закладаються ще в початкових класах. З першого року навчання діти починають знайомитись з навколишнім, соціальним і природним середовищем: місцевими історичними і культурними об’єктами, рослинами, тваринами, корисними копалинами та ін. Культура дитячої життєтворчості передбачає вміння і бажання “подивитись на себе з боку”, вийти за рамки буденності, контролювати свою поведінку, наявність громадянської і художньо-естетичної

КРАЄЗНАВСТВО ЯК ЗАСІБ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ (1900 – 1939 рр.)

культури вміння насолоджуватись красою, прагнення до добра й істини, напруження думок. У дитинстві власне життя практично не усвідомлюється, але результати діяльності “цього життя” мають величезний відбиток у майбутньому.

Найкращим засобом патріотичного виховання учнів у початковій школі С.Русова вважала науку краєзнавства (українознавства). Лише термін “краєзнавство” (від слова “край”), як зазначала С.Русова, найбільш повно відображає виховні завдання і зміст цього інтегрованого навчального предмету, який ... “поставив перед дітьми всю науку як щось суцільне і гармонійне, бо гармонія й суцільність усе приваблюють дитячий розум” [5, 25]. Таким комплексом є краєзнавство, яке відображає життя рідного народу, рідного краю учнів.

С.Русова стверджувала, що краєзнавство є тим підґрунтям, “тереном”, на якому повинна будуватися національна школа кожного народу і процес виховання свідомих, активних громадян-патріотів [5, 33]. Важлива педагогічна функція краєзнавства полягає у тому, що знання такого роду дають можливість наблизити школу до обставин реального життя. Вона відзначає велику увагу до предмету “краєзнавства” на східних теренах України – в Одесі, Києві, Лубнах, Луганську, Вінниці, Коростишеві, Умані, Маріуполі та ін. станом у 20 - х рр. ХХ ст.

Краєзнавство покликане формувати в учнів цілісне поняття малої і великої Батьківщини. Діти повинні добре знати своє рідне оточення у різних вимірах: історичному, мовному, природничому, національно-культурному тощо. До того ж добре розуміти і усвідомити, що “... з лона рідної землі, з нив, лісів і вод батьківщини можна не тільки брати все потрібне для життя, але й треба щось дати, вертаючи їй через освіту, піднесення громадського життя, народної культури. У цьому круговому обороті з батьківщини до батьківщини й виявляється громадянський свідомий обов’язок, який лежить на кожному громадянinin – вміння добре видобувати природні багатства рідної країни невсипучою працею – хліборобством, скотарством, промислами – й освітою, наукою, поліпшувати економічний і соціальний стан життя своїх земляків. Це є, можна сказати, соціальне значіння важливого знання своєї батьківщини” [5, 26].

Патріотичне виховання треба розпочинати з виховання почуття любові до рідного краю, бо ми можемо любити тільки те, що знаємо. Треба дати змогу дітям оглянути навколишню місцевість, знати там кожен річку, ліс, озеро, флору і фауну,

найближчі села, їх будівлі, професії і ремесла місцевого населення. Але цей патріотизм не повинен перерости в ізолюваний національний егоїзм, бо, люблячи свій народ, дитина, на думку С.Русової, має визнавати специфічні риси і право на пошану за іншими народами. З цією метою необхідно час від часу відзначати з дітьми різні національні свята. Так соціальне виховання плекає загальнолюдські ідеали, а також поглиблює самосвідомість молодого людини як громадянина своєї держави, як вірного сина свого народу.

Формування внутрішньої культури дитини неможливе без цілісного зв’язку від “малого до великого”, від близької історії рідного краю до історії України. Про вплив рідної природи на душу дитини К.Д.Ушинський писав у своєму юнацькому щоденнику: “Називайте мене варваром в педагогіці, але я узяв із вражень мого життя глибоке переконання, що прекрасний ландшафт має такий виховний вплив на розвиток молоді душі, із яким важко конкурувати впливу педагога, що день, проведений дитиною серед гаїв і полів, коли її голову заповнює якийсь солодкий туман, в теплій волозі якого розкривається її молоде серце для того, щоб безтурботно і несвідомо вбирати в себе думки і зародки думок, які потоком ллюються з природи, що такий день вартує багатьох тижнів, проведених на шкільній лаві” [7, 52]. Саме в такому природному середовищі, в оточенні усього рідного, зберігаються ті фундаментальні зв’язки, біологічного із системою поза біологічно вироблених механізмів, що програмують діяльність людини, і зливаються в єдине ціле, і тоді стають нерозривними процес виховання й система моральних цінностей, фундаментальні ідеї, культурні орієнтири.

Знання найближчого оточення, минулого й сучасного свого народу, відчуття себе “живим і свідомим членом живого, свідомого і об’єднаного організму” є, за висловом І. Франка, першим ступенем, першою прикметою раціональної освіти [8, 117]. Цього можна досягти, насамперед, вивченням і усвідомленням багатогранних зв’язків рідного краю. Чим глибше учні вникають в історичні і культурні відносини краю з іншими регіонами і територіями України, тим чіткіше осмислюється поняття Батьківщини. “Наш край великий і багатий, один з найкращих країв на світі, створений для розвитку великої, економічно сильної держави. Український народ повний життєвої сили, енергії, здібний, витривалий, високо здатний до організації, до громадської солідарності”, – писав М.Грушевський [1, 50].

У вихованні відданості Україні, національної самосвідомості, глибокої поваги до свого й інших

народів пріоритет, безперечно, належить історії. Адже того, що може дати рідна історія в сфері морального, соціально виховуючого впливу, його безпосередності, не може дати ніяка інша. “Треба горнутися до свого, українського, заохочувати до нього, розширювати його всякими способами”, але ж “звичайно, вивчення історії рідного краю не має стати самоціллю, перешкодою до глибокого засвоєння курсів загальної історії та історії України. Тут слід мати міру, керуватись розумною доцільністю з тим, щоб учень міг пізнати, яке місце належить всьому своєму в загальному, аби воно в його уяві не було ані занадто великим, ані занадто малим” [2, 25].

П.Кирчів, І.Копач, І.Ющишин та ін. вважали, що в дітей необхідно виховувати повагу до людей інших національностей та віросповідань, оскільки любов до рідного краю відкидає будь-які прояви шовінізму, бо це руйнуюча сила, замість заохотити до позитивної праці для рідного народу, вчить ненавидіти і шкодити іншому народові. Однак виховання патріотизму повинно носити здоровий характер, без ознак шовінізму, а тому любов до свого не повинна доходити до ненависті проти чужих народів. Учні повинні так пізнавати історію народу і людства, щоб у них розвивалася братня народна і міжнародна любов, щоб сформувалась потреба вдосконалення себе і людства, почуття взаємної любові і здатності до особистої пожертви. Не проповідуючи найменшого шовінізму і національної нетерпимості, треба навчити молодь все своє рідне любити: село, хату, народ, звичаї, рідну землю й історію, народну поезію і писану літературу, науку, а над все рідну мову, котру чоловік мусить зберігати як найбільшу святість і найдорожчий духовний скарб народу.

Розкриваючи питання формування в молоді патріотичних почуттів, педагог наголошує, що “основа любові до свого народу – це прив’язання до родинного гнізда, до батьківщини. Дитина прив’язується з природи до свого найближчого світу й людей, які її оточують. Вона любить своє родинне місце з усім його природним багатством і красою, любить матірню мову й пісні, ношу й звичаї. Ті природні почування любові до свого рідного скріплюються, поширюються й усвідомлюються в нею дитини вже в передшкільному віці завдяки домашньому впливу... Патріотизму вчиться дитина під вправною рукою виховника при кожній нагоді, під час розмов, при навчанні географії, історії, геології, природознавства тощо... а вже дуже легко вчити в народному дусі співу, руханки, рисунків і ручних робіт” [3, 216 – 217].

Змістом кожної території є її жива і мертва

природа. Вона має служити підставою фізичного існування людини, впливати на струни людської душі та розбуджувати в ній чуттєві й вольові реакції. Щоб наблизити учня до природи, виховник повинен говорити з ним рідною мовою.

Такої ж думки дотримувався Іван Ющишин. Розмірковуючи над змістом географії як предмету навчання і виховання, педагог розподілив дидактичний матеріал з географії таким чином: 1) рідний край (Heimatkunde); 2) держава (батьківщина, Vaterlandskunde); 3) знання країв (Landerkunde); 4) загальна географія (Allgemeine Erdkunde); 5) астрономія (Himmelskunde). Особливе значення має наука про рідний край (“родинознавство”), оскільки дитина перші враження про рідний край отримує в колісці, у рідній хаті. Школа поширює і поглиблює ці знання, а також повинна дати кожному громадянину таке знання батьківщини, щоби він міг стати для неї корисним. На більшому чи меншому клаптику рідного краю – конкретно рідного села й повіту – має дитина пізнати всебічно й ґрунтовно всі елементи науки математичної, фізичної, біологічної й антропологічної географії, на яких далі буде будуватиме шляхом наукових і мислительних аналогій загальної географії, про всі країни і частини світу, про цілий земний світ і всесвіт. Через основне вивчення вужчої батьківщини, рідного краю, повинна дитина, спершись на чинний любові до того ж рідного краю, зрозуміти й відчути свій і свого народу духовий, політичний і господарсько-економічний зв’язок із ближчими й дальшими країнами й народами – та з цілим світом... Дитина навчиться і зрозуміє, що все, що вона в житті має й чого їй треба до існування, вона може дістати тільки від рідного краю, або через нього” [9, 20]. Патріотичні почуття, які формуються з раннього дитинства у сім’ї, родині до рідного краю, стають ще сильнішими і виразнішими, коли дитина детальніше пізнає свою батьківщину, свій народ, його звичаї і традиції.

Висновки. Вивчення джерельної бази дає підстави стверджувати, що вітчизняні педагоги міжвоєнного періоду розглядали краєзнавство як важливе джерело патріотичного виховання учнів. Особливу увагу приділяли природному середовищу, оточенню усього рідного, а географію рідного краю вважали першим каменем фундаменту, на якому найкраще будується свідомий національний патріотизм.

Сьогодні, у добу духовного зламу і розчарувань українського народу, коли одним з найважливіших обов’язків освітян є плекання патріотизму, значення краєзнавства важко переоцінити, бо завдяки йому можемо подолати

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНА РОБОТА З ОБДАРОВАНОЮ МОЛОДДЮ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ II ПОЛОВИНИ ХХ ст.

почуття меншовартості, відродити ідею самооцінки отчого краю, виховати синівські почуття до традицій і обрядів. Подальшого вивчення заслуговують питання реалізації принципу краєзнавства на уроках читання, іноземної мови у початковій школі, педагогічні основи краєзнавчо-туристичної діяльності з учнями молодшого і середнього шкільного віку.

1. Грушевський М. *Хто такі українці і чого вони хочуть*. – К.: Знання, 1991. – 240 с.

2. Грушевський М. *Про українську мову і українську школу*. – К.: Веселка, 1991. – 46 с.

3. Дзерович Ю. *Педагогіка*. – Львів: Накл. Греко-католической Академії, 1937. – 240 с.

4. *Національна програма виховання дітей*

та учнівської молоді в Україні // Світ виховання. – 2005. – № 4 (5). – С. 6 – 30.

5. Русова С. *Краєзнавство в народній школі // Шлях виховання й навчання*. – 1933. – Кн. 1. – С. 25 – 33.

6. Сухомлинський В.О. *Роки дитинства // Вибрані твори в п'яти томах*. – К.: Рад. школа, 1977. – т. 3. – С. 99 – 279.

7. Ушинський К.Д. *Избранные педагогические произведения*. – М.: Просвещение, 1968. – 510 с.

8. Франко І. *Галицьке краєзнавство // Зібрання творів: В 50-ти т.* – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 46. – Кн. 2. – С. 116 – 150.

9. Юцишин І. *Географія як предмет навчання й виховання в народних школах // Шлях виховання й навчання*. – 1933. – Кн.1. – С.13 – 25.

Марія Чепіль, доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри педагогіки

Дрогобицького державного педагогічного університету

ім. І. Я. Франка

Любов Прокопів, кандидат педагогічних наук, професор, заступник директора

Педагогічного інституту

Прикарпатського національного університету

ім. Василя Стефаника

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНА РОБОТА З ОБДАРОВАНОЮ МОЛОДДЮ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ II ПОЛОВИНИ ХХ ст.

У статті висвітлено компоненти, зміст та критерії педагогічних здібностей, розкрито досвід роботи з педагогічно обдарованою молоддю у педагогічних вищих навчальних закладах України упродовж другої половини ХХ ст.

Постановка проблеми. Здібності до педагогічного спілкування, педагогічного впливу, найкращої реалізації покликання вчителя набувають надзвичайно великого значення в епоху інформативного суспільства. Саме тому у вищих педагогічних навчальних закладах першочерговим завданням є не стільки підготовка спеціаліста з певного фаху, скільки навчання і виховання майбутнього вчителя до роботи з дітьми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом особистість студента, його обдарування, шляхи і форми їх виявлення на різних етапах розвитку суспільства постійно були і є предметом пильної уваги вчених – істориків, філософів, соціологів, педагогів і психологів. Їх вивчали Е. Бріджмен, Е. Вудьярд, Дж. Рензулі,

Е. Торнадайк, Е. Торренс та ін. Серед українських науковців виділимо О. Антонову, В. Моляко, О. Музику, В. Роменця, Л. Чорну й ін.

Виклад основного матеріалу. Серед видів обдарованості варто виокремити обдарованість педагогічного характеру. Сам по собі такий вид обдарованості ще не є загальноприйнятим. Переважно обдарованість вбачають у галузі науки, техніки, мистецтва, навіть спорту. Водночас, проблема вивчення природи обдарованості людини (не тільки майбутнього вчителя), співвідношення різних видів обдарованості дуже складна, бо може бути джерелом певних конфліктних ситуацій. Так, дослідники вже звертали увагу на те, що в процесі розвитку обдарованих особистостей виникають суперечності між високим рівнем здібностей і